אָמַר רַבִּי אַמִּי, זִיבֵּחַ וְקִיטֵּר וְנִיסֵּךְ לעבודה זרה בְּהֶעְלֵם אֶחָד – בשגגה אחת, שלא ידע שאסור לעשותם לעבודה זרה, אֵינוֹ חַיָּיב אֶלָּא חטאת אֶחָת. אָמַר אַבַּיֵי, מַאי טַעְמָא דְּרַבִּי אַמִּי שחייב על כולן רק חטאת אחת, דְּאָמַר קְרָא גבי איסור עבודה זרה (שמות כ ה) 'וְלֹא תָעָבְדֵם', וכיון שייתר הַכָּתוּב פסוק זה וכלל בו את כל העבודות, הרי עֲשָׂאָן כּוּלָּן כַּעֲבוֹדָה אֶחָת, ולכן חייב על כולן רק חטאת אחת. מקשה הגמרא סתירה בדברי אביי: ממה שביאר אביי טעמו של רבי אמי שחייב על כולן רק חטאת אחת, משמע שסבר כמותו. וּמִי אָמַר אַבַּיֵי הָכִי – וכי יתכן שאביי אמר כך, וְהָאָמַר אַבַּיֵי, שָׁלֹשׁ הִשְׁתַּחֲוָאוֹת נאמרו בַּעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, אחת בדיברות הראשונות 'לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם' (שמות כ ה), השניה בפסוק (שמות כג כד) 'לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לֵאלֹהֵיהֶם', והשלישית בפסוק (שמות לד יד) 'כִּי לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל אַחֵר', לָמָּה נאמרו, אַחַת באה לֶאסור השתחואה כְּדַרְכָּהּ – כשדרך אותה עבודה זרה בכך, וְאַחַת לאסור השתחואה שֶׁלֹּא כְּדַרְכָּהּ – כשאין דרכה של אותה עבודה זרה בכך, וְאַחַת לְחַלֵּק – ללמד שכשם שחלוקה ההשתחואה משאר העבודות לגבי חיוב חטאת, שאם השתחוה ועבד עבודה אחרת בהעלם אחד חייב שתים, כך בכל שאר העבודות אם עשה כמה מהם בהעלם אחד, חייב על כל אחת ואחת. ומבואר שאביי סובר שחייב חטאת על כל עבודה בפני עצמה, וכיצד יתכן שאמר כרבי אמי שחייב על כולן רק אחת.

מתרצת הגמרא: מה שדרש אביי מ'ולֹא תָעָבְדֵם' שאם עשה כמה עבודות בהעלם אחד חייב רק אחת, לְדִבְרֵי דְּרַבִּי אַמִּי קָאָמַר – לפרש טעמו של רבי אמי אמר זאת, וְלֵיהּ לָא סְבִירָא לֵיהּ – אך הוא עצמו אינו סובר כך, אלא סובר שחייבים על כל אחת ואחת.

הגמרא דנה בדברי אביי בענין שלש השתחואות: גּוּפָא, אָמַר אַבַּיֵי, שָׁלֹשׁ הִשְׁתַּחֲוָאוֹת שנאמרו בַּעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, לָמָּה נאמרו, אַחַת לֶאסור השתחואה כְּדַרְכָּהּ, וְאַחַת לאסור השתחואה שֶׁלֹּא כְּדַרְכָּהּ, וְאַחַת לְחַלֵּק את העבודות לגבי חיוב חטאת, שאם עשה כולן בהעלם אחד, חייב על כל אחת ואחת.

שואלת הגמרא: מדוע נצרך פסוק מיוחד לֶאסור השתחואה כְּדַרְכָּהּ, הרי מֵהפסוק (דברים יב ל) 'אֵיכָה יַעַבְדוּ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֶת אֱלֹהֵיהֶם וְאֶעֱשֶׂה כֵּן גַּם אֲנִי' נָפְקָא – למדים זאת, שהרי משמעות פסוק זה שכל עבודת זרה שדרך הגוים לעבדה אסור לעשותה, ואף השתחואה כדרכה הרי היא בכלל איסור זה.

מבארת הגמרא באופן אחר: אכן אין צריך פסוק לאיסור השתחואה כדרכה, אֶלָּא כוונת אביי, שהשתחואה אַחַת נאמרה לאוסרה באופן שהיא כְּדַרְכָּהּ וְשֶׁלֹּא כְּדַרְכָּהּ, כלומר, כשמשתחוה לעבודה זרה שאין דרכה בהשתחואה, אלא דרכה בעבודה הדומה להשתחואה, כגון מגפף ומנשק וכדומה, שכולן עבודות בדרך כבוד, וְהשתחואה אַחַת באה לֶאסור השתחואה שֶׁלֹּא כְּדַרְכָּהּ כלל, דהיינו שרגילים לעובדה דרך בזיון, כגון פעור שעבודתו בהוצאת רעי, או מרקוליס שעבודתה בזריקת אבנים, והוא עובדה בהשתחואה דרך כבוד ואינה דרכה כלל, שאף בכך אסור, וְהשתחואה אַחַת נאמרה לְחַלֵּק כמבואר לעיל.

שנינו במשנה: גבי אופני העבודות לעבודה זרה שחייבים עליהם סקילה, הַמְקַבְּלוֹ עָלָיו בֶּאֱלוֹהַּ, הָאוֹמֵר לוֹ 'אֱלִי אָתָּה'. הגמרא מביאה את דברי רב בענין זה, ודנה בהם: אָמַר רַב נַחְמָן אָמַר רַבָּה בַּר אֲבוּהּ אָמַר רַב, כֵּיוָן שֶׁאָמַר לוֹ – לעבודה זרה 'אֱלִי אָתָּה', חַיָּיב. מבררת הגמרא: לְמַאי – לאיזה ענין אמר רב שחייב, אִי לְקַטָּלָא – אם לענין שהעושה כן במזיד חייב מיתה, הלא מַתְנִיתִין הִיא – משנתינו כבר אמרה זאת בפירוש שהאומר 'אלי אתה' חייב מיתה. אֶלָּא צריך לפרש, שדינו של רב נאמר לְעִנְיַן קָרְבָּן, שהאומר 'אלי אתה' בשוגג חייב קרבן חטאת.

מקשה הגמרא: כיון שרב אמר זאת בסתם משמע שלפי כל השיטות הדין כן, וְכי ניתן לומר זאת אֲפִילּוּ לְרַבָּנָן הסוברים גבי מגדף את ה' שעקימת שפתיו בשעת הדיבור אינה נחשבת למעשה המחייב בקרבן כפי שיבואר, וְהָתַנְיָא – הלא שנינו בברייתא, גבי עובד עבודה זרה שאֵינוֹ חַיָּיב קרבן אֶלָּא עַל דָּבָר שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מַעֲשֶׂה, כְּגוֹן זִיבּוּחַ וְקִיטּוּר וְנִיסּוּךְ וְהִשְׁתַּחֲוָאָה לעבודה זרה, כיון שנאמר גבי חיוב חטאת (ויקרא ד כב) 'וְעָשָׂה אַחַת מִכָּל מִצְוֹת ה' אֱלֹהָיו', בלשון עשיה. וְאָמַר רֵישׁ לָקִישׁ, מַאן תָּנָא – מי הוא התנא ששנה בברייתא זו שחייבים אף על הַשְׁתַּחֲוָאָה לעבודה זרה, רַבִּי עֲקִיבָא הִיא, דְּאָמַר (בריתות ז) גבי מגדף את ה', לָא בָּעֵינַן מַעֲשֶׂה – אין צריכים שיעשה מעשה גמור כדי להתחייב קרבן, אלא די בעקימת שפתים שהיא מעשה מועט כדי להתחייב, וכל שכן כאן שכפיפת קומתו בהשתחואה [שהיא מעשה גדול יותר] תחייבו בקרבן אף שאינה מעשה גמור. ומדייקת מכך הגמרא, מִכְּלָל – מתוך כך יוצא, דְּרַבָּנָן החולקים על רבי עקיבא (שם ב.), ופוטרים את המגדף מקרבן מפני שאין בו מעשה, סָבְרִי בָּעֵינַן מַעֲשֶׂה – סוברים שצריך מעשה גמור כדי לחייבו בקרבן, ולכך גם גבי עבודה זרה כפיפת קומה אינה נחשבת מעשה, ואין לחייב את המשתחוה בקרבן. ואם כן קשה על רב, מדוע אמר בסתם שהאומר לעבודה זרה 'אלי אתה' חייב בקרבן, הרי לדעת חכמים עקימת שפתיו אינו מעשה גמור ואין חייבים על כך.

מתרצת הגמרא: כִּי קָאָמַר רַב נַמִּי – גם כאשר אמר רב שהאומר לעבודה זרה 'אלי אתה' חייב בקרבן, לְשִׁיטַת רַבִּי עֲקִיבָא קָאָמַר זאת, שרבי עקיבא אכן סבר שאמירה נחשבת למעשה שחייבים עליו קרבן, אך לשיטת חכמים אף רב מודה שאינו חייב קרבן.

שואלת הגמרא: אם רב אמר זאת רק לְשִׁיטַת רַבִּי עֲקִיבָא, הרי פְּשִׁיטָא – הדבר פשוט הוא ואין בכך חידוש, שהרי האומר 'אלי אתה' הֵיינוּ ממש כְּמְגַדֵּף, שבשניהם יש מעשה של עקימת שפתים, וביון שחייב על מגדף, פשוט שחייב גם על האומר לעבודה זרה 'אלי אתה', ומדוע הוצרך רב לחדש זאת.

מתרצת הגמרא: הוצרך רב לחדש שחייב אף באומר 'אלי אתה' לפי רבי עקיבא, שכן מַהוּ דִּתֵּימָא – שמא תאמר שעַד כָּאן לֹא מְחַיֵּיב רַבִּי עֲקִיבָא קָרְבָּן, אֶלָּא רק בִּמְגַדֵּף, דִּכְתִיב בֵּיהּ חיוב כָּרֵת במזיד (במדבר טו ל) בסמוך למה שנאמר חיוב קרבן בשוגג (שם טו כט), ולכן ניתן לומר שכשמיעט הכתוב לאו שאין מעשה מקרבן לא מיעט את המגדף, וחייב קרבן אף שאין בו מעשה, אֲבָל הָכָא – כאן בעבודה זרה דְּלָא כְּתִיב בֵּיהּ חיוב כָּרֵת במזיד בסמוך למקום שנאמר בו חיוב קרבן, אֵימָא לֹא – תאמר שלא יהיה חייב קרבן בשוגג כשאין בו מעשה כגון באומר לו 'אלי אתה', לכן קָא מַשְׁמַע לָן רב שאין הדבר כן, ובאמירת 'אלי אתה' לעבודה זרה חייבים קרבן, משום דְּאִתְקוּשֵׁי אִתְקוּשׁ – שאמירת 'אלי אתה' הוקשה לזביחה, דִּכְתִיב בחטא ישראל בעגל (שמות לב ח) 'וַיִּשְׁתַּחֲווּ לוֹ וַיִּזְבְּחוּ לוֹ וַיֹּאמְרוּ וגו' אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל', ונסמכה אמירתם לזביחתם, להקיש שני מעשים אלו וללמד, שכשם שעל זביחה בשוגג חייב חטאת, כך גם על אמירה בשוגג חייב חטאת, ואף שאין בה כרת במזיד כזביחה.

הגמרא מביאה דרשה על המשך הפסוק האמור: אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, נאמר בפסוק (שם) על ישראל 'עָשׂוּ לָהֶם עֵגֶל מַסֵּכָה וַיִּשְׁתַּחֲווּ לוֹ וַיִּזְבְּחוּ לוֹ וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם', וְאִלְמָלֵא אות 'ו' שֶׁבְּ'הֶעֱלוּךָ', שהפכה את דבריהם ללשון רבים, ובכך מוכח שלא כפרו לגמרי בה', אלא שתפו וקיבלו עליהם אלוהותו ואלהים אחרים יחד, נִתְחַיְּבוּ רִשְׁעֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל שחטאו בעגל כְּלָיָה, כיון שאלמלא הוי"ו היו אומרים על העגל 'העלך' בלשון יחיד, ואז היו כופרים לגמרי.

מבארת הגמרא: כְּתַנָּאֵי – מה שאמר רבי יוחנן שמחמת השיתוף לא נתחייבו ישראל כליה, שנוי במחלוקת תנאים. ששנינו בברייתא, אֲחֵרִים אוֹמְרִים, אִלְמָלֵא האות וי"ו שֶׁבְּ'הֶעֱלוּךָ' המוכיחה שעבדו לה' בשיתוף ולא כפרו בו לגמרי, נִתְחַיְּבוּ רִשְׁעֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל שחטאו בעגל כְּלָיָה. אָמַר לוֹ רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַאי, וַהֲלֹא כָּל הַמְשַׁתֵּף בקבלת אלוהות שֵׁם שָׁמַיִם וְדָבָר אַחֵר יחד נֶעֱקָר מִן הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כב יט) 'זֹבֵחַ לָאֱלֹהִים יָחֳרָם בִּלְתִּי לַה' לְבַדּוֹ', ואם כן אף לדבריך ששיתפו שם שמים ודבר אחר ראויים היו להתחייב כליה. אֶלָּא צריך לפרש באופן אחר, מַה תַּלְמוּד לוֹמַר 'אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ' בלשון רבים, שֶׁאִיווּי אֱלוֹהוּת הָרַבֵּה – שרצו וקיבלו עליהם גם אלהים

המשך בעמוד נח

אחרים, ולא רק את העגל. ונמצא שרבי יוחנן סבר ודרש כאחרים.

שנינו במשנה: אֲבָל הַמְנַשֵּׁף וְהַמְנַשֵּׁךְ הַמְכַבֵּד וְהַמְרַבֵּץ כּוּ' והסך והמלביש והמנעיל את העבודה זרה עובר בלא תעשה. וכן הנודר בשם עבודה זרה והנשבע בשמו עובר בלא תעשה.

הגמרא מבארת על איזה מאיסורים אלו לוקה ועל איזה אינו לוקה: כִּי אֲתָא [כשבא] רַב דִּימִי מארץ ישראל לבבל, אֲמַר בשם רַבִּי אֶלְעָזָר, עַל כּוּלָּם – על כל העבודות שמבואר במשנה שעובר בלא תעשה, לוֹקֶה עליהם, חוץ מֵהַנּוֹדֵר בְּשֵׁמוֹ של עבודה זרה וְהַמְכַנֵּיִם [הנשבע] בְּשֵׁמוֹ שהעובר עליהם אינו לוקה.

שואלת הגמרא: מַאי שְׁנָא – במה שונה הלאו של הַנּוֹדֵר בְּשֵׁמוֹ וְהַמְכַנֵּיִם בְּשֵׁמוֹ, שהוא 'וְשֵׁם אֱלֹהֵים אֲחֵרִים לא תַזְכִּירוּ' (שמות כג יג), דְּלָא לָקֵי עליו כבשאר איסורים, מִשּׁוּם דַּהֲוָה לֵיהּ 'לְאו שֶׁאֵין בּוֹ מַעֲשֶׂה', שנדר ושבועה הם דיבור שאין בו מעשה, ולאו שאין בו מעשה אין לוקים עליו, אם כן הָנֵי נַמֵּי – גם שאר העבודות, הלאו האמור בהם לָאו שֶׁבִּכְלָלוּת הוּא – לאו הכולל בלשונו כמה איסורים, שהרי מה שנאמר (דברים ו יד) 'לֹא תֵלְכוּן אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים', משמעותו שאסור ללכת אחרי עבודה זרה בכל דרכי עבודתה, וכולל כמה מיני עבודות שנאסר לעשותן לעבודה זרה, וְאֵין לוֹקִין עַל לָאו שֶׁבִּכְלָלוּת, כיון שלא נתייחד הלאו על כל אחד מאיסורים אלו. וכן מצינו שאין לוקים על לאו שבכללות, דְּתַנְיָא בברייתא, נאמר (ויקרא יט כו) 'לֹא תֹאכְלוּ עַל הַדָּם', ולמדים מלאו זה כמה איסורים. איסור ראשון, מִנַּיִן לְאוֹכֵל מִן הַבְּהֵמָה אחר שחיטתה קוֹדֶם שֶׁתֵּצֵא נַפְשָׁהּ בשעדיין מפרכסת, שֶׁהוּא עובר בְּלֹא תַעֲשֶׂה, תַּלְמוּד לוֹמַר 'לֹא תֹאכְלוּ עַל הַדָּם', כלומר לא תאכלו בהמה בעוד שדמה בה, דהיינו בחייה. איסור שני, דָּבָר אַחֵר, הפסוק 'לֹא תֹאכְלוּ עַל הַדָּם' בא ללמד גבי בשר קדשים, שֹלֹא תֹאכְלוּ את הַכָּשֵׁר וַעֲדַיִן יֵשׁ דָּם בַּמְּזֻרָק שלא זרקוהו על גבי המזבח. איסור שלישי, רַבִּי יוֹסֵה אוֹמֵר, מִנַּיִן שֶׁאֵין מַבְרִין – אין נותנים סעודת הבראה לאבלים המתאבלים עַל הֲרוּגֵי מיתות בֵּית דִּין, תַּלְמוּד לוֹמַר 'לֹא תֹאכְלוּ עַל הַדָּם', כלומר לא תאכלו סעודת הבראה על הנרצח שנשפך דמו, וסברא היא שהכוונה להרוגי מיתות בית דין, שלא ינהגו בהם מנהג כבוד כדי שיתכפרו מעוונם. איסור רביעי, רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר, מִנַּיִן לְסַנְהֶדְרִין שֶׁהָרְגוּ אֶת הַנֶּפֶשׁ – שדנו למיתה

את מי שנתחייב בה על עבירה שעשה, שֶׁאֵין טוֹעֲמִין כְּלוּם לאחר פסיקתם כָּל אוֹתוֹ הַיּוֹם, תַּלְמוּד לוֹמַר 'לֹא תֹאכְלוּ עַל הַדָּם', כלומר לא תאכלו לאחר שדנתם אדם למיתה. איסור חמישי, (אֲמַר רַבִּי יוֹחָנָן), אַזְהָרָה לְבֶן סוֹרֵר וּמוֹרֶה שלא יאכל בשר ויין בשיעור מסוים מִנַּיִן, שהרי ודאי לא ענשו הכתוב אלא אם הזהירו שלא לעשות כך, תַּלְמוּד לוֹמַר 'לֹא תֹאכְלוּ עַל הַדָּם', כלומר לא תאכלו אכילה כזו שתיהרגו עליה. ונמצא מבואר שחמשה איסורים נלמדים מפסוק זה. וְאָמַר רַבִּי אַבִּין בַּר חִיָּיא, וְאִיתֵּימָא – ויש אומרים שאמר זאת רַבִּי אַבִּין בַּר כַּהֲנָא, עַל כּוּלָּם – על כל אלו שאיסורן נלמד מהפסוק 'לֹא תֹאכְלוּ עַל הַדָּם', אֵינוֹ לוֹקֶה, מִשּׁוּם דַּהֲוָה לֵיהּ 'לְאו שֶׁבִּכְלָלוֹת', כלומר לאו שכלולים בו כמה איסורים, ואין לוקים עליו. וכיון שמצינו שאין לוקים על 'לאו שבכללות', מדוע לוקים בעבודה זרה על העבודות שיש בהן מעשה, הרי נאסרו בלאו שבכללות.

הגמרא מביאה ביאור הפוך בדעת רבי אלעזר בענין זה: אֶלָּא, כִּי אֲתָא [כשבא] רָבִין אֲמַר בשם רַבִּי אֶלְעָזָר, עַל כּוּלָּן – על כל האיסורים המבוארים במשנה שעובר עליהם בלא תעשה, אֵינוֹ לוֹקֶה, חוּץ מִן הַנּוֹדֵר בְּשֵׁמוֹ של עבודה זרה וְהַמְכַנֵּיִם [הנשבע] בְּשֵׁמוֹ, שהעושה כן לוקה, ויתבאר טעם החילוק בזה להלן.

מקשה הגמרא: מַאי שְׁנָא – מה שונה אַהַנְךְ דְּלָא לָקֵי – שאר האיסורים חוץ מנודר ונשבע שאינו לוקה עליהם, משום דְּהלאו שלמדים ממנו את איסוריהם הָוֵה לֵיהּ 'לְאו שֶׁבִּכְלָלוֹת' כמבואר, אם כן הָנֵי נַמֵּי – גם על נודר ונשבע אין לו ללקות, שהרי 'לְאו שֶׁאֵין בּוֹ מַעֲשֶׂה' נִינְהוּ – הלאו של 'וְשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים לא תַזְכִּירוּ' (שמות כג יג) אין בו מעשה, משום שעקימת שפתיו אינה נחשבת מעשה, ואין לוקים על כך כמבואר.

מתרצת הגמרא: הַהוּא – מה שאמר רבי אלעזר שבנודר ונשבע לוקים אף שאין בהם מעשה, משום שסבר כְּרַבִּי יְהוּדָה דְּאָמַר שלאו שֶׁאֵין בּוֹ מַעֲשֶׂה לוֹקִין עָלָיו. דְּתַנְיָא בברייתא, נאמר בקרבן פסח (שמות יב י) 'לֹא תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר וְהַנּוֹתָר מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ', ומה שציווה לשרוף את הנותר אחר שאסר להותירו, משום שבָּא הַכָּתוּב לִיתֵּן מצות עֲשֵׂה אַחַר האיסור לֹא תַעֲשֶׂה,

כדי לוֹמַר שֶׁרק זה עונשו של המותיר שחייב לשרוף אך אֵין לוֹקִין עָלָיו – על לאו זה, דִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה. רַבִּי יַעֲקֹב אוֹמֵר, לֹא מִן הַשֵּׁם הוּא זֶה – אין זה עיקר הטעם שאינו לוקה, אֶלָּא הטעם מִשּׁוּם דַּהֲוָה לֵיהּ לָאו שֶׁאֵין בּוֹ מַעֲשֶׂה, שהרי כשהותיר לא עשה שום מעשה, אלא ישב ולא אכל, וְכָל לָאו שֶׁאֵין בּוֹ מַעֲשֶׂה אֵין לוֹקִין עָלָיו. מדייקת הגמרא: מִכְּלָל – מזה שרבי יהודה לא ביאר שפטור משום שאין בו מעשה, מוכח דְּרַבִּי יְהוּדָה סָבַר שאף כשאין בו מעשה לוֹקִין עָלָיו, וכשיטתו סבר רבי אלעזר, ולכן אמר שהנודר והמקיים בשם עבודה זרה לוקה.

שנינו במשנה: הַנּוֹדֵר בְּשִׁמּוֹ של עבודה זרה וְהַמְקַיֵּים בְּשִׁמּוֹ – הנשבע בְּשִׁמּוֹ, הֲרֵי זֶה עובר בְּלֹא תַּעֲשֶׂה.

מבארת הגמרא: הַנּוֹדֵר בְּשִׁמּוֹ וְהַמְקַיֵּים בְּשִׁמּוֹ, מְנָלָן – מנין שעובר בלא תעשה, דְּתָנְיָא בברייתא, ממה שנאמר בתורה (שמות כג יג) 'וְשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים לֹא תַזְכִּירוּ', למדים שֶׁאין להזכיר כלל שם עבודה זרה, ולכן לֹא יֵאָמֵר אָדָם לַחֲבֵירוֹ 'שְׁמוֹר' – המתן לי בְּצַד עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים פְּלוֹנִית'. וממה שנאמר בהמשך הפסוק 'לֹא יִשָּׁמַע עַל פִּיךָ', למדים שֶׁלֹּא יִדּוֹר בְּשִׁמּוֹ וְלֹא יְקַיֵּם – ישבע בְּשִׁמּוֹ, וְאַף לֹא יַרְגִּילוּ לַאֲחֵרִים נכרים שֶׁיִּדְּרוּ בְּשִׁמּוֹ וְיְקַיְּמוּ בְּשִׁמּוֹ, שזהו 'לא יִשָּׁמַע עַל פִּיךָ' כלומר על ידך ובגרימת מעשיך. דָּבָר אַחֵר – ביאור אחר בפסוק, מהנאמר 'לֹא יִשָּׁמַע עַל פִּיךָ' למדים אַזְהָרָה לַמֵּסִית את היחידים וְלַמַּדִּיחַ את כל בני העיר לעבוד עבודה זרה, שלא יעשו כן.

הגמרא דנה בדברי הברייתא. שואלת הגמרא: מדוע דרש התנא אזהרה לַמֵּסִית ממה שנאמר 'לֹא יִשָּׁמַע עַל פִּיךָ', הלא בְּהֶדְיָא כְּתִיב בֵּיהּ – מפורש נאמרה אזהרה בפרשת המסית (דברים יג יב) 'וְכָל יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ[ן]' וְגוֹ' ולא יוֹסִפוּ לַעֲשׂוֹת כַּדָּבָר הָרָע הַזֶּה בְּקִרְבֶּךָ', וה'דבר הרע' היינו ההסתה לעבודה זרה המובאת בפסוקים הקודמים. משיבה הגמרא: אֶלָּא צריך לומר בברייתא, שמ'לֹא יִשָּׁמַע עַל פִּיךָ' למדים אַזְהָרָה רק לְמַדִּיחַ את כל בני העיר לעבוד עבודה זרה, שלא יעשה כך.

מוסיפה הגמרא לבאר: מה ששנינו בהמשך הברייתא וְלֹא יִדְּרוֹם לַאֲחֵרִים נכרים שֶׁיִּדְּרוּ בְּשִׁמּוֹ של עבודה זרה וְשֶׁיְּקַיְּמוּ [ישבעו] בְּשִׁמּוֹ, מֵסִיעָא לֵיהּ – דין זה מסייע לְאַבּוּהּ דִּשְׁמוּאֵל דְּאָמַר אַבּוּהּ דִּשְׁמוּאֵל, אָסוּר לְאָדָם מישראל שֶׁיַּעֲשֶׂה שׁוּתָּפוּת עִם הָעוֹבֵד כּוֹכָבִים, שֶׁמָּא מחמת השותפות יִתְחַיֵּיב לוֹ הנכרי שְׁבוּעָה, וְנִשְׁבַּע לו בְּשֵׁם עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים שֶׁלּוֹ, ונמצא שהישראל גרם לנכרי להזכיר שם עבודה זרה בשבועתו, וְהַתּוֹרָה אָמְרָה 'לֹא יִשָּׁמַע עַל פִּיךָ', כלומר, אף מפי אחר לא ישמע על ידי מעשיך.

הגמרא מביאה מעשה בענין הזכרת שם עבודה זרה, ודנה בזה: כִּי אֲתָא – כשבא עוּלָּא מארץ ישראל לבבל, פָּת – לן בָּעִיר הקרויה קַלְנְבוֹ על שם עבודה זרה שהיתה בה ששמה 'נבו'. אָמַר לֵיהּ רָבָא לעולא כשפגשו, וְהֵיכָא פָּת מַר – היכן לן הרב, אָמַר לֵיהּ עולא, בָּעִיר קַלְנְבוֹ. אָמַר לֵיהּ רבא, מדוע הזכרת שם עיר זו, וְהָכְתִיב (שמות כג יג) 'וְשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים לֹא תַזְכִּירוּ', ואף שם עיר זו אסור להזכיר, משום שקרויה כשם עבודה זרה ששמה 'נבו'. אָמַר לֵיהּ עולא, עבודה זרה זו מותר להזכיר את שמה, כיון דְּהָכֵי אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, כָּל עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים הַכְּתוּבָה מפורש בַּתּוֹרָה, מוּתָּר לְהַזְכִּיר את שְׁמָהּ, ואף 'נבו' מוזכרת בתורה. מבארת הגמרא: וְהָא – 'נבו' הֵיכָא כְּתִיבָא בתורה, דִּכְתִיב (ישעיה מו א) 'כָּרַע בֵּל קֹרַס נְבוֹ', ולהלן הגמרא תבאר פסוק זה.

מקשה הגמרא: וְאִי לֹא כְּתִיבָא – אם אין העבודה זרה כתובה בתורה לֹא – אסור להזכיר את שמה. מֵתִיב – הקשה רַב מְשַׁרְשְׁיָא, שנינו במשנה (זבין פ"א מ"ה), זב שֶׁרָאָה ראיית זיבה אַחַת מְרוּבָּה כל כך, ששופעת בְּשיעור זמן של שָׁלֹשׁ ראיות, שבשיעור זה נעשה זב גמור המחויב בקרבן בשנטהר, והיינו שֶׁהֵיא – שראייתו היתה מרובה בְּשיעור מהלך הדרך מְנַדְּיוֹן' עד לְשִׁילֹה', שֶׁהֵן שיעור שלש ראיות וּשְׁתֵּי טְבִילוֹת וּשְׁנֵי סָפּוּגִין – ניגובים אחר הטבילות, על אף שהיתה זו רק ראייה אחת חֲרֵי זֶה זָב גָּמוּר כאילו ראה שלש ראיות. ונמצא שהזכיר התנא מקום הנקרא 'גדיון' שהוא על שם עבודה זרה, אף שלא מצינו שהוא כתוב בתורה, וקשה לרבי יוחנן.

מתרצת הגמרא: אָמַר רָבִינָא, 'גַּד' נַמִּי מִכְתָּב כְּתִיב – שם העבודה זרה 'גדיון' כן מוזכר בתורה, שהרי 'גד' שהוא קיצור השם 'גדיון' מוזכר בתורה, דִּכְתִיב (ישעיה סה יא) 'וְאַתֶּם עֹזְבֵי ה' וגו' הָעֹרְכִים לַגַּד שֻׁלְחָן', כלומר, אתם העוזבים את ה' וכופרים בו, ועורכים מאכלים על השולחן כדי להקריבם לעבודה זרה ששמה 'גד'.

הגמרא מביאה דין הנלמד מהפסוק 'כרע בל קרס נבו' שהוזכר לעיל: אָמַר רַב נַחְמָן, כָּל לִיצָנוּתָא אֲסִירָא, כלומר אסור לגרוע ולשחוק על שום דבר בעולם, חוץ מִלִּיצָנוּתָא דַּעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים – מליצנות על עבודה זרה דְּשַׁרְיָא – שמותרת, דִּכְתִיב (ישעיה מו א-ב) 'כָּרַע בֵּל קֹרַס נְבוֹ וגו' קָרְסוּ כָרְעוּ יַחְדָּו לֹא יָכְלוּ מַלֵּט מַשָּׂא', כלומר בל ונבו שהם אלוהותיהם של בני בבל, כרעו וקרסו כמי שיש לו חולי מעים שאינו מספיק לישב בבית הכסא לפני הוצאת הרעי, והוא לשון שחוק מעבודה זרה. וּכְתִיב במקום אחר (הושע י ד-ה) פסוק נוסף של ליצנות מעבודה זרה, 'דַּבְּרוּ דְבָרִים וגו' לְעֲגָלוֹת בֵּית אָוֶן יָגוּרוּ שֻׁכֵּן שֹׁמְרוֹן כִּי אָבַל עָלָיו עַמּוֹ וּכְמָרָיו עָלָיו יָגִילוּ עַל כְּבוֹדוֹ כִּי גָלָה מִמֶּנּוּ', כלומר, על עגלי העבודה זרה שב'בית אל' ידאגו שוכני שומרון, כשיטלם סנחריב וילך לו, והכמרים הנושאים את העגלים ישמחו כשיטול מהם אותם, ו'יגילו על כבודו כי גלה ממנו', ויש לדרוש אַל תִּקְרֵי בפסוק 'כְּבוֹדוֹ' אֶלָּא 'כְּבֵירוֹ', דהיינו כובד משא עגבותיו והרעי שלו שגלה [וניטל] מהם. ואף זו ליצנות מעבודה זרה, שאף שעגלים אלו לא היו בעלי חיים שיש בהם רעי, אלא היו עגלי כסף וזהב, כינה בהם הכתוב לגנאי כאילו יש בהם רעי.

הגמרא ממשיכה בביאור העבודה זרה שהיתה בישראל באותו זמן: אָמַר רַבִּי יִצְחָק, מַאי דִּכְתִיב בפסוק (הושע יג ב) 'וְעַתָּה יוֹסִפוּ לַחֲטֹא וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם מַסֵּכָה מִכַּסְפָּם כִּתְבוּנָם עֲצַבִּים וְגוֹ' לָהֶם הֵם אֹמְרִים זֹבְחֵי אָדָם עֲגָלִים יִשָּׁקוּן', מַאי – מה פירוש התיבות 'כִּתְבוּנָם עֲצַבִּים', מְלַמֵּד, שֶׁכָּל אֶחָד וְאֶחָד מהחוטאים בעבודה זרה עָשָׂה לעצמו צלם כִּדְמוּת יַרְאָתוֹ – עבודה זרה שלו, וכאילו נאמר בפסוק 'כתמונם עצבים', כלומר תמונת עצבי [־פסלי] עבודה זרה, וּמַנִּיחָהּ לאותה דמות בְּבֵיתוֹ, וּבְשָׁעָה שֶׁיּוֹכְרָהּ מוֹצִיאָהּ מִתּוֹךְ חֵיקוֹ, וּמְחַבְּקָהּ וּמְנַשְּׁקָהּ.

הגמרא מבארת את המשך הפסוק: מַאי – מה הפירוש 'זֹבְחֵי אָדָם עֲגָלִים יִשָּׁקוּן', אָמַר רַבִּי יִצְחָק דְּבֵי – מבית מדרשו של רַבִּי אַמִּי, כוונת הפסוק שֶׁהָיוּ מְשָׁרְתֵי הָעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים נוֹתְנִים עֵינֵיהֶם בְּבַעֲלֵי מָמוֹן, ורוצים ליטול ממונם, ולכך היו מַרְעִיבִים אֶת הָעֲגָלִים של עבודה זרה, וְעוֹשִׂין דִּמּוּת עֲגָבִים – צלם כדמות דיוקנם של בעלי הממון, וּמַעֲמִידִין אותו בְּצַד אֲבוּסֵיהֶן של העגלים, ובכך היו העגלים רגילים לראות את דמויות בעלי הממון כמי שהם מאכילים אותם, וְכאשר היו הכמרים מוֹצִיאִין אוֹתָן – את העגלים לַחוּץ, כֵּיוָן שֶׁרָאוּ העגלים אוֹתָן – את בעלי הממון, היו רָצִין אַחֲרֵיהֶן וּמְמַשְׁמְשִׁין בָּהֶן כדי שיאכילום, והכמרים עובדי העגלים היו אוֹמְרִים לוֹ – לבעל הממון, עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים חָפֵץ בְּךָ שתעבדנו, ולכן ראוי שֶׁיָּבֹא אותו אדם [כלומר בעל הממון] וְיִזְבַּח עֲצָמוֹ לוֹ – לעבודה זרה, ונמצא שגרמו לבעלי הממון לזבח עצמם לפני העבודה זרה, כדי שיוכלו ליטול ממונם.

רבא דוחה את דרשת רבי יצחק, ומפרש באופן אחר: אָמַר רָבָא, אם הפסוק נדרש כן, יקשה, הַאי – הלשון 'לָהֶם הֵם אֹמְרִים זֹבְחֵי אָדָם עֲגָלִים יִשָּׁקוּן' אינו מדוקדק, שמשמעו שלאחר שזבחו אדם ישקו לעגלים, ולפי דבריו 'לָהֶם הֵם אֹמְרִים עֲגָלִים יִשָּׁקוּן לְזֹבֵחַ אָדָם' מִיבָּעֵי לֵיהּ – היה הכתוב צריך לומר קודם 'עגלים ישקון' ואחר כך 'לזבוח אדם', כלומר שגרמו לזביחת האדם על ידי שגרמו שהעגלים ישקו לו, שהרי כך הכמרים היו אומרים לבעלי הממון, 'העגלים הללו נושקים אתכם כדי שתזבחו עצמכם להם'. אֶלָּא אָמַר רָבָא, יש לדרוש את הפסוק לענין אחר, שֶׁכָּל הַזּוֹבֵחַ אֶת בָּנָיו לַעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, היו (אומרים) [אוֹמְרִים] לוֹ משרתי העבודה זרה, דִּירוֹן גָּדוֹל – מתנה גדולה הֻקְרִיב לוֹ הזובח לעבודה זרה, ולכן ראוי שגם יָבֹא וְיִשָּׁק לוֹ. וזה פירוש הפסוק, שאומרים ל'זֹבְחֵי אָדָם' לעגלי העבודה זרה, שראוי גם של'עֲגָלִים יִשָּׁקוּן'.

המשך בעמוד קט

הגמרא מביאה דרשה על העבודה זרה שעשו נכרים שבאו לארץ ישראל: **אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב**, נאמר על אומות שהביא סנחריב לארץ ישראל והושיבם בשומרון ועריה (מלכים ב' יז ל) 'וְאַנְשֵׁי בָבֶל עָשׂוּ **אֶת סְכּוֹת בְּנוֹת**', כלומר, עשו עבודה זרה ששמה 'סְכּוֹת בְּנוֹת', **וּמַאי נִיהוּ** – וכיצד היתה עשויה, כדמות תַּרְנְגוֹלֶת נקבה. והיתה נקראת 'סְכּוֹת בְּנוֹת', על שם שמסוככת בכנפיה על אפרוחיה להגן עליהם. ובהמשך (שם) נאמר 'וְאַנְשֵׁי כּוּת עָשׂוּ **אֶת נֵרְגַל**', כלומר, אנשי אומה ששמה 'כּוּת' עשו עבודה זרה ששמה 'נֵרְגַל', **וּמַאי נִיהוּ** – וכיצד עשויה, כדמות תַּרְנְגוֹל זכר. ש'נֵרְגַל' הוא תרנגול בהיפוך האותיות. ובהמשך (שם) נאמר 'וְאַנְשֵׁי חֲמָת **עָשׂוּ אֶת אַשִּׁימָא**', **וּמַאי נִיהוּ** – וכיצד עשויה 'אשימה', כדמות **בַּרְקָא קַרְקָא** – עז. ובהמשך (שם יז לא) נאמר, 'וְהָעַוִּים עָשׂוּ **(את נבחז)** [נִבְחַז] **וְאֶת תַּרְתָּק**', כלומר, אנשי אומת ה'עַוִּים' עשו שתי עבודות זרות ששמן 'נִבְחַז' ו'תַּרְתָּק', **וּמַאי נִיהוּ** – כיצד היו עשויות, ה'נִבְחַז' עשויה כדמות **כֶּלֶב** נובח ונקראת 'נִבְחַז' על שם נביחתו, וְה'תַּרְתָּק' עשויה כדמות **חֲמוֹר**, ונקרא 'תַּרְתָּק' על שם שנושא את המשא שעליו בשני שקים, כדי להשוות את כובד המשא בשני צידיו. ובהמשך (שם) נאמר 'וְהַסְּפַרְוִיִּים שׂוֹרְפִים **אֶת בְּנֵיהֶם (וְאֶת בְּנוֹתֵיהֶם) בָּאֵשׁ לְאַדְרַמֶּלֶךְ וַעֲנַמֶּלֶךְ אֱלֹהֵי סְפַרְוָיִם**', שאנשי אומת ה'סְּפַרְוִיִּים' היו עובדים לשתי עבודות זרות שלהם ששמן 'אַדְרַמֶּלֶךְ' ו'עֲנַמֶּלֶךְ', בכך שהיו שורפים את בניהם באש לכבודם, **וּמַאי נִיהוּ** – וכיצד היו עשויות, ה'אַדְרַמֶּלֶךְ' כדמות **הַפַּרְד**, וְה'עַנַמֶּלֶךְ' כדמות **הַפּוּם**, הפרד נקרא 'אַדְרַמֶּלֶךְ', מלשון 'אדר מלך', משום דְּאַדַּר לֵיהּ לְמָרֵיהּ – שמכבד ומהדר את אדוניו **בְּטִעֲנָה**, שמשליך האדון עליו את משאו שהיה עליו לנושאו על צוארו. וְהסוס נקרא 'עַנַמֶּלֶךְ', משום דְּעָנֵי לֵיהּ לְמָרֵיהּ – שמסייע לאדוניו **בְּקִרְבָא** – להלחם במלחמה.

מביאה הגמרא מעשה בענין זה: **וְאַף** בְּחִזְקִיָּה מֶלֶךְ יְהוּדָה, **בִּיקֵּשׁ אֲבִיו** אחז **הַמלך לַעֲשׂוֹת לוֹ בֵּן**, דהיינו לשורפו באש לעבודה זרה כפי שהיו עושים הספרוים, שנאמר על אחז (שם טז ג) 'וְגַם **אֶת בְּנוֹ** הֶעֱבִיר בָּאֵשׁ כְּתֹעֲבוֹת הַגּוֹיִם', ולא מצינו שהיה לו בן מלבד חזקיה, **אֶלָּא** שֶׁקודם שהכניסו אביו לאש **סָבְתוּ אִמּוֹ** בדם חיה קטנה ששמה 'סַלָּמַנְדְּרָא', שיוצאת מתנור שהאש בערה בו שבע שנים בלא הפסק, והסך מדמה אין האש שולטת בו (חגיגה כז.), ולכן חזקיה לא נשרף.

הגמרא מביאה מאמר המבאר מדוע עבדו ישראל עבודה זרה: **אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב**, יוֹדְעִין הָיוּ יִשְׂרָאֵל **בַּעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים שָׁאֵין בָּהּ מַמָּשׁ**, כלומר שאין בה כח אלוהות כלל, ולא על איסור עבודה זרה תקפם יצרם, **וְלֹא עָבְדוּ לַעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים אֶלָּא** משום שתקפם יצר הערוות, ועל ידי העבודה זרה רצו לפרוק מעליהם עול תורה ומצוות, ובכך **לְהַתִּיר לָהֶם** איסורי **עֲרָיוֹת בְּפַרְהֶסְיָא** – בגלוי, ולא יוכיחו אותם על כך.

מדברי הגמרא אלו מבואר שלא היה לישראל כלל יצר הרע לעבודה זרה. וע"ז מקשה הגמרא: **מָתִיב רַב מְשַׁרְשְׁיָא**, נאמר בפסוק על עבודה זרה שהיו עובדים בני יהודה (ירמיה יז א-ב) 'חַטַּאת יְהוּדָה כְּתוּבָה בְּעֵט בַּרְזֶל וגו' **כְּזִכֹּר בְּנֵיהֶם מִזְבְּחוֹתָם**' וגו', **וְאָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר**, פירוש הפסוק הוא, שהיו זוכרים ומתגעגעים למזבחות העבודה זרה **כְּאָדָם שֶׁיֵּשׁ לוֹ נַעֲנוּעִין עַל בָּנוֹ** וכשנזכר בו נאנח. ומבואר שהיו דבוקים לעבודה זרה, ונמצא שהיה להם יצר הרע לעובדה. מתרצת הגמרא: מתחילה לא היה לישראל יצר לעבודה זרה, ומה שנאמר בפסוק שהיו מתגעגעים אליה, היינו **בָּתַּר דַּאֲבִיקוּ בֵּיהּ** – לאחר שעבדוה כדי לפרוק מעצמם עול תורה ולהתיר להם עריות, שאז נקשרו אליה מעצמם.

מוסיפה הגמרא להקשות על רב: **תָּא שְׁמַע**, נאמר בתוכחה שבספר ויקרא (כו ל), אם יחטאו ישראל, 'וְנָתַתִּי אֶת **פִּגְרֵיכֶם** עַל **פִּגְרֵי גִּלּוּלֵיכֶם**', כלומר, יפלו במותם על העבודה זרה שלהם. **(אמר ו[אָמְרִי]**, שאכן היה מעשה כזה בזמן חורבן בית המקדש הראשון, **שֶׁאֵלְיָהוּ הַצַּדִּיק הָיָה מְחַוֵּר עַל תִּפּוּחֵי רָעָב** – מסובב בין הנפוחים מרוב רעב שֶׁהיו מוטלים **בִּירוּשָׁלַיִם. פַּעַם אַחַת מָצָא** תִּינוֹק שֶׁהָיָה **תָּפוּחַ** – נפוח מרוב רעב, **וּמוּטָל בְּאַשְׁפָּה** בבזיון. **אָמַר לוֹ** אליהו לילד, **מֵאֵיזֶה מִשְׁפָּחָה אַתָּה. אָמַר לוֹ** הילד, **מִמִּשְׁפָּחָה פְּלוֹנִית אֲנִי. אָמַר לוֹ** אליהו, **כְּלוּם נִשְׁתַּיֵּיר** אדם בחיים **מֵאוֹתָהּ מִשְׁפָּחָה. אָמַר לוֹ** הילד, **לָאו** – לא נשאר אדם מאותה משפחה חוץ **מִמֶּנִּי. אָמַר לוֹ** אליהו לילד, **אִם אֲנִי מְלַמֶּדְךָ דָּבָר שֶׁאִם תעשהו אַתָּה חַי בּוֹ** – על ידו, **האם אַתָּה לָמֵד ממני. אָמַר לוֹ** הילד, **הֵן – כן. אָמַר לוֹ** אליהו, **אָמוֹר בְּכָל יוֹם 'שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד'** (דברים ו ד), **ובכך תשאר בחיים. אָמַר לוֹ** הילד,